

MARC ASENSI PEÑARROJA

VALL D'UIXÓ, LA PLANA BAIXA

REPÀS HISTORIOGRÀFIC A LA GUERRA CIVIL. EL LLEVANT: OFENSIVA O BATALLA?

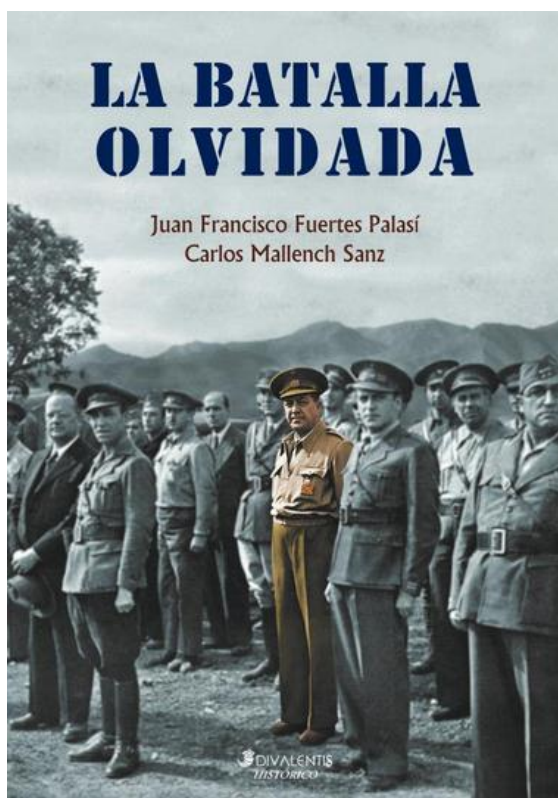
Resum: Revisió historiogràfica de la guerra civil entorn dels conflictes tractats tradicionalment com "menors", tenint com a base un dels referents locals de la Batalla de Llevant, en aquesta matèria d'estudi, Juan Francisco Fuertes Palasí i Carlos Mallench Sanz a través de la seua última publicació, "*La Batalla Olvidada*".

Amb aquesta qüestió pretenem donar cabuda a la controvèrsia que existeix entorn aquest esdeveniment dintre de la pròpia guerra civil espanyola. L'àmbit del llevant esdevindrà un element clau per als últims sospirs d'una república espanyola que agonitzava allà per l'any 1938.

Aquest ímpetu de revisió historiogràfica s'ha vist accelerat en els últims anys per part de diversos historiadors, que han vist necessari fixar en el lloc que li correspon batalles com la de Llevant, la revisió historiogràfica i la posada en valor de batalles tant decisives com aquesta. I amb aquesta direcció, si més no, en l'àmbit en què aquesta revalorització és activada, tenim al nostre abast estudis i investigacions d'historiadors locals, que realitzen el treball en aquesta vessant.

Parlem d'historiadors com Juan Francisco Fuertes Palasí i Carlos Mallench Sanz (naturals de la Vall d'Uixó, Castelló), que han investigat entorn aquesta batalla, resultat del qual és l'últim llibre publicat, *La Batalla Olvidada*, acompanyat d'una exposició en públic del seu llibre. Unes investigacions que tenen darrere anys i anys de treball, i que es materialitzen en aquest llibre.

Per tant, la publicació la qual he disposat s'ha recolzat en aquesta última publicació dels historiadors vellers, una revisió historiogràfica que al llarg d'aquest document pretenem esbrinar i posar en valor aquells focus d'informació que han estat ocults i sense cap valor en les batalles que s'estudien tradicionalment: una revisió historiogràfica que pertany plenament a aquests dos historiadors i a les seues fonts.

Portada d'un exemplar de la "Batalla Olvidada"

Tanmateix, aquesta importància de la resistència a la zona de Llevant i que, podríem afirmar que prolongà l'agonia de la república cronològicament, ha estat menyspreada per la historiografia per diverses raons, totes elles heterogènies, però que són, alhora, relativament factibles.

Ens referim a l'ofensiva (més mesuradament batalla) de Llevant, l'antecedent del qual és la batalla de Terol i la Batalla de l'Ebre. Aquesta resistència també de la Serra d'Espadà serà un element clau per aquesta supervivència de la República. És per això, que la historiografia no ha incidit en aquesta batalla de forma suficient, degut a que serà un dels pocs espais que les forces de la

República mantindran victorioses. Tant franquistes com comunistes no donaran la importància merescuda a aquesta batalla, uns per haver sofert algunes derrotes a mans de la república, i altres per no prestar atenció a aquest fet, ressaltant l'escenari de la Batalla de l'Ebre i les seues primeres victòries front els franquistes, i no deixant quasi testimonis ni informacions entorn la resistència i la batalla de Llevant, quedant en un segon plànol.

Així, estem en condicions d'afirmar que la Batalla de Llevant és l'episodi de la Guerra civil que menys ha sigut tractat, titllada d'importància secundària dins del procés bèl·lic i que n'és ben palès quan es narra en qualsevol llibre "vàlid" per a la guerra civil: es passa de l'ofensiva d'Aragó a la Batalla de l'Ebre, esborrant part de la cronologia i dedicant eixe espai temporal a moviments de caire internacional, quedant en la foscor els fronts bèl·lics entorn Castelló.

Una altra de les fites que són omeses és l'ús de maquinària bèl·lica, la magnitud de les operacions militars que esdevindran en la Batalla de Llevant, que tindran com a conseqüència immediata víctimes civils i militars.

Els antecedents: La Batalla de Terol.

Element clau fou la figura del general Vicente Rojo Lluç, cap de l'Estat Major de la República, que es va avançar i va prendre la iniciativa a vistes d'una possible penetració franquista sobre la capital. Aquest, va veure essencial l'atac a Terol per mobilitzar les tropes franquistes i desestabilitzar un possible atac sobre Madrid.

Esdevindria, per tant, l'assetjament a la ciutat de Terol per les tropes republicanes, un atac inesperat a ulls de les forces nacionals, que veien improbable un atac sobre aquesta zona degut a les inclemències meteorològiques, que no convidaven a un escenari de guerra òptim per desenvolupar les tècniques de guerra i on el trànsit i l'abastiment d'aliments i

equips era, si més no, dificultós. Les dures condicions climatològiques de Terol en són ben conegudes: la neu i les gelades es van convertir en el principal enemic de tots dos bàndols, amb innumerables baixes a causa de la congelació. Les trinxeres es van convertir en una trampa mortal per als soldats que esperaven i que defenien les seues posicions, que podien sucumbir o, com a mínim, ser destinats a rebre amputacions d'extremitats a causa de les congelacions.

Els franquistes varen conquerir la *Muela*, elevació fonamental per usar els canyons de guerra i dominar la ciutat. Després de quedar la ciutat ruïnosa, els franquistes no s'atrevien a accedir-hi a la ciutat. Fou una oportunitat perduda per recuperar-la. Així, el coronal Domingo Rey d'Harcourt (que serà afusellat per les tropes republicanes a la fi de la Batalla de Catalunya), després d'una vintena de dies aguantant el setge, va tenir que rendir-se passant, Terol, a la zona republicana.

És ací on entra en joc la dinàmica de pocs recursos dels què disposava la República, que tingueren poca resistència a la penetració del bàndol revoltat a l'Alfambra, i que suposà el cercol de Terol pels franquistes. La recuperació de Terol per les tropes rebels va costar milers de morts.

El resultat de la batalla fou una prova per a l'exèrcit popular de la República, de la seua capacitat per efectuar operacions militars més o menys solvents (encara que en objectius fàcils i puntuals), front a un enemic més professional i armat. El paper dels generals en els dos bàndols també fou un element clau.

Terol fou l'única capital de província conquerida, una batalla de desgast que va consumir homes i recursos. Per a la república Terol suposava la victòria front l'*invencible* exèrcit franquista i l'aturament dels primigenis objectius militars franquistes de la conquesta de Madrid, i per a aquests l'abandonament de Terol era un desprestigi que no es podia permetre.

L'avanç d'Aragó:

Amb la posterioritat de la qüestió de Terol, les tropes franquistes ja disposaven els seus recursos al front aragonès per arribar al Mediterrani i dividir el territori de la República en dos. Els republicans encara estaven reorganitzant-se, qüestió que determinarà l'òbvia improvisació de l'ocupació dels diferents sectors. Prompte començà la Legió Còndor, l'Aviació Nacional i la italiana a iniciar l'ofensiva, bombardejos des de l'aire que donaven avantatge a la infanteria revoltada. Açò provocà el pànic de civils i militars republicans, que passaren a la banda Nord de l'Ebre. Tot açò conseqüència de la desorganització republicana, la falta de mitjans i la mancança d'equipament i material.

Aquest debilitament suposà un problema per a l'exèrcit nacionalista, que tenia un gran volum de presoners republicans: ja controlaven els conductes que donaven pas cap al Mediterrani. Aragó es va perdre i amb ella es feia més difícil l'abastiment alimentari; i els rebels posaven les primeres empremtes en Catalunya amb la caiguda de Fraga. A principis d'abril el general Yagüe prendrà Lleida, duríssim toc de moral per a la República, i les unitats anaven essent replegades i retrocedien per evitar una mort segura.

Al sud dels Pirineus la situació orogràfica feia més dura i difícil la tasca de l'exèrcit rebel. Malgrat tot, aconseguiren talls de subministrament elèctric per a la ciutat de Barcelona amb la presa de control de les diferents centrals elèctriques.

Les tropes franquistes anaven avançant davant les pèrdues republicanes. Ocupada Morella, l'exèrcit popular i els seus caps cridaven a la resistència a través de la fortificació de ciutats i l'atrinxerament. No obstant, el territori anava a dividir-se en dues parts inexorablement amb l'arribada dels nacionals al mar Mediterrani. Prompte caurien ciutats com San Mateu, continuant fins la mar i ocupant Vinaròs i Benicarló.

Aquestes ocupacions enemigues, fomentaren l'abandonament de les possessions republicanes i la fugida cap a Catalunya a través de la carretera de Barcelona, que els franquistes varen tallar. Suposà la requisita de materials i soldats republicans.

La debilitat de la república també era patent en l'exterior. La imminent guerra mundial feia ignorar aquest conflicte, evitant que evolucionés a escala internacional. França no estarà disposada a cedir els materials, infraestructures i requeriments que la república demana; però sí a obrir fronteres per a l'ajuda soviètica.

A tot açò s'afegeixen els diferents interessos particulars front als d'una unitat coherent, al mateix temps que el descrèdit dels mateixos dirigents es trobava de capa caiguda. Amb el domini per terra i mar, també s'uneixen els bombardejos aeris franquistes, sobretot dels italians, bombardejant les costes valencianes i les ciutats sistemàticament, malgrat l'anunci de la propaganda oficial franquista que advertia que aquests atacs sols es plantejaven sobre instal·lacions militars. Ciutats, ports i estacions d'Alacant, València, Vila-Real, Borriana, Sagunt (els Alts Forns), Castelló, Almassora i Benicàssim van ser objectius d'aquestes conductes, provocant d'anys en les infraestructures i pèrdues humanes.

El president de França pretenia ajudar d'alguna forma a la República, perquè el naixement d'un altre Estat feixista suposava estar rodejada d'enemics. Així i tot, es desaconsellava la intervenció francesa, que desembocaria en una internacionalització del conflicte. A més, tant Itàlia com Alemanya no es quedarien impassibles si França actuava.

D'ençà Franco ja tenia la decisió presa: anar cap a València, que segons els seus plans, no oferiria gran resistència; posteriorment caurien Madrid i Barcelona. S'ha argüït aquesta decisió d'allargament de la guerra per part de Franco, a la seua pròpia ineptitud com estratègia militar (herència de la seua

formació africanista), i on voldria acabar amb futurs enemics potencials, fins arribar a una victòria total, o també com una pressió d'Alemanya per desviar l'atenció de les seues pretensions d'annexions territorials (Àustria i Txecoslovàquia).

Front al desplegament i reordenament de l'exèrcit republicà al nord de l'Ebre, la intenció de les forces enemigues fou anar cap al sud per arribar a la zona de Castelló, cosa que es feia a través de les tradicionals carreteres del nord de Castelló (Sant Mateu) per l'interior, i de Vinaròs a Castelló per la costa, i immediatament després a Sagunt i Sogorb, arribant el front fins el Palància, enllaçant amb les tropes del general Varela a l'altura de Cantavella, desistint de la zona del Maestrat, puix era una zona complicada orogràficament.

És ací on pren importància la Batalla de Llevant, ja que el 18 d'abril comencen les operacions des de Benicarló i els franquistes ja veuen que el seu avanç va a ser més costós del que s'imaginaven, amb un desplegament de forces insuficient per a l'abast del territori de *La Plana*, on l'aviació republicana fou eficient. En la serra d'Irta es dificultava l'avanç rebel per les metralladores; l'ús del tren blindat¹ pels republicans serà essencial.

Amb l'activitat aèria alemanya es reactivà el front i els rebels avançaven per la serra d'Irta, accedint al poble d'Alcalà de Xivert. Més endavant les tropes republicanes, recolzades pels tancs i trens blindats, intentaren una nova presa. Amb l'ajuda per mar, les tropes republicanes foren expulsades del territori de la serra d'Irta, i es desplaçaren cap Alcossebre. Prompte es transformaria en una sagnia de morts provocats per l'aviació republicana.

A hores d'ara ja s'entreveia que la mirada cap a Castelló i València anava a ser més costosa. Per una banda, es volia reforçar la línia Terol-Sagunt, distraient

¹ Fuertes Palasí, J.F, Mallench Sanz, C. *La Batalla Olvidada* (2013) Divalentis Histórico. Pg 93.

els republicans cap aquesta zona per alliberar l'altre avanç que els rebels estaven seguint per la costa. Ací la meteorologia va jugar un paper molt important, ja que va permetre l'anul·lació de l'artilleria. Per la costa els rebels quedaren estancats en Albocàsser, mentre arribava ajuda procedent de la Unió Soviètica, que permeté renovar les infraestructures i les pèrdues materials dels combats.

Dues línies es convertien en la base fonamental: una a l'altura d'Oropesa cap a l'interior, i l'altra, dita línia XYZ, en les immediacions de la difícil orografia de la serra de Javalambre fins la província de Conca (amb feines de construcció de trinxeres a gran velocitat, usant presoners de guerra provinents de València).

La dificultat que se li plantejava a l'exèrcit franquista, unida a la tímida "resurrecció" republicana, unit al factor orogràfic que estava de part dels republicans, va obligar a Franco a crear el *Destacamento de Enlace*, que partiria de Morella cap a la població de *Mosqueruela*. Formava part de l'estratègia de dividir en dos la línia defensiva republicana establerta al voltant de Terol, Morella i Albocàsser, per a penetrar, dividir i suavitzar el poder republicà central, i donar més autonomia al desplegament dels dos laterals franquistes.

Finalment, atacaren Cincorres i Mosqueruela, que després d'unes dies i enfrontaments, fou sobrepasada pels franquistes. S'havia d'avançar cap a Castelló a través del *Destacamento de Enlace* seguint la línia *Mosqueruela-Alcora* (cap a l'est), mentre que un dels altres cossos, el Cos de l'Exèrcit de Galícia, empenyeria cap al sud, aconseguint acabar amb l'oposició del sector de les Coves de Vinromà, anant cap a Borriol per, després, amenaçar Vila-Real.

Les inclemències meteorològiques, les dificultats orogràfiques, l'esgotament de la soldadesca i la mort en Nevera del cap del batalló, féu que s'avançara lentament i que es tinguera que suspendre la maniobra. A l'interior l'artilleria era ineficient, i els republicans es desenvolupaven professionalment amb els boscos de pinedes.

Va començar l'establiment de la línia defensiva de Castelló, des d'Orpesa fins pel sud amb Terol. La segona línia, XYZ, s'establí a la costa per Almenara, Vall d'Uixó i Alfondeguilla.

L'avang rebel cap a Penyagolosa en hores intempestives determinà la victòria d'aquests sobre els republicans, que sense resistència, abandonaren. Els franquistes s'aproximaven a Castelló, i es venien destruint les principals rutes de navegació cap a València a través de Castelló i Sagunt. El 12 de juny els nacionals arribaven a Borriol i estaven prop de Castelló. Els republicans es replegaven.

La conquesta de Castelló seria complicada, i esdevindria per 3 equips, exercint de pressió: un per l'Oest per l'interior, un altre per la costa a través de Benicàssim per arribar per l'Est fins el Millars, i un tercer que aniria pel centre. Amb els carros blindats, seria una conquesta dura, amb pressions per arribar a Sant Joan de Moró.

Finalment Castelló fou ocupada el dia 15 per les tropes del general Aranda, després de resistències dels republicans, que practicaren crueltats contra la pròpia població en veure que aquesta traïa la república i es decantava a favor del bàndol nacional amb l'ocupació.

Fets significatius a destacar serien la presa de Vila-Real i Borriana, l'amenaça directa a Nules, que deuria de resistir per permetre el replegament de les forces republicanes que, des de Borriana, s'estaven retirant. Fet a destacar és l'estudi, també, per part dels historiadors vellers, de la línia XYZ, que serà per a l'exèrcit republicà una de les seues poques victòries en la guerra, on les tropes franquistes foren derrotades reiteradament, i fou ací on va quedar tancarà la Batalla de Llevant. Així, fou un èxit de caràcter defensiu.

Fotografia del Castell de La Vall d'Uixó (cult.gva)

Altres qüestions que es reflecteixen en aquesta publicació², són l'operació sobre Nules i Mascarell i l'última operació en Llevant: el castell d'Uixó, on les tropes franquistes intentaren l'assalt fins que ho aconseguiren, arribant a la cima del castell amb superioritat numèrica. El següent pas seria la caiguda de la ciutat de la Vall d'Uixó. Eren temps de retrocés, l'exèrcit republicà a Catalunya estava en retirada i la fi del conflicte era més que clar.

² Fuertes Palasí, J.F, Mallench Sanz, C. *La Batalla Olvidada* (2013) Divalentis Histórico